

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ГАЛЕЦЬКА Юлія Вячеславівна

УДК 376-056.36:37.015:31:316.42

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З
ПОМІРНОЮ ТА ВАЖКОЮ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України
Синьов Віктор Миколайович,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
директор Інституту корекційної педагогіки та психології.

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, професор
Дмитрієва Ірина Володимирівна,
Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»,
завідувач кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти;

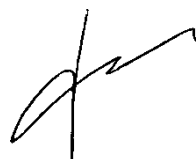
кандидат педагогічних наук
Трикоз Сніжана Валеріївна,
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України,
старший науковий співробітник лабораторії олігофренопедагогіки.

Захист відбудеться 23 грудня 2015 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9)

Автореферат розісланий ____ листопада 2015 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку корекційної освіти актуальною є проблема навчання та виховання дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, особливо розробка технологій та науково обґрунтованих методик корекційно-реабілітаційної роботи, оскільки державна статистика МОЗ України констатує в останні роки суттєве зростання кількості розумово відсталих дітей і їм, відповідно, необхідно надавати кваліфіковану психолого-педагогічну допомогу. Важливим аспектом є формування соціально-побутових навичок у цієї категорії дітей, що сприяє їх соціальній адаптації та слугує основою для розвитку їх трудової діяльності. Відповідно до нормативно-правової бази спеціальної освіти, держава має створювати розумово відсталім дітям необхідні умови для повноцінного життя й розвитку з урахуванням їх індивідуальних можливостей.

Вчені, які досліджували проблему соціально-побутової орієнтації розумово відсталих дітей, встановили, що ці діти, вступаючи у спеціальний заклад, мають порушення просторового орієнтування, координації рухів, недостатню сформованість соціально-побутових навичок, що є важливою умовою існування людини (С. Конопляста, М. Кузьмицька, О. Маллер, Г. Мерсіянова, Н. Павлова, А. Раку, С. Федоренко, Г. Цикото та ін.). Однією з причин такого стану є недостатня увага до формування соціально-побутових навичок у дітей раннього та дошкільного віку, своєрідність оволодіння ними предметною діяльністю, яка є основою для формування інших видів діяльності, тому на момент вступу до спеціального закладу у дітей не сформоване повне самостійне самообслуговування (В. Андрієнко, А. Ватажина, О. Гаврилушкіна, Є. Кулеша, Н. Соколова, С. Федоренко та ін.). Формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю є важливою соціальною проблемою, оскільки ці навички виступають першоосновою побутової діяльності і є початковим щаблем трудового навчання, тому необхідне поступове їх залучення до трудових процесів: самостійному одяганню, користуванню туалетом, вмиванню, прийому їжі, заправлянню ліжка, прибиранню тощо.

У сучасній корекційній педагогіці існує чимало фундаментальних праць вітчизняних вчених з корекційної спрямованості навчально-виховної роботи з дітьми, які мають порушення інтелектуального розвитку (В. Бондар, І. Дмитрієва, І. Єременко, С. Конопляста, С. Миронова, В. Синьов, М. Супрун, В. Тарасун, С. Трикоз, О. Хохліна, Д. Шульженко та ін.). Проблеми вивчення, навчання і виховання дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, зокрема їх соціальна адаптація, висвітлюються у роботах зарубіжних (Б.Бейкер, А. Брейтман, А. Ватажина, О. Віннікова, Г. Зак, Ю. Кислякова, М. Кузьмицька, Т. Лісовська, О. Маллер, М. Пітерсі, М. Пішчек, Г. Цикото, Л. Шипіцина, Н. Шульженко та ін.) та українських вчених (М. Арнольдів, О. Гаврилов, М. Попадич, О.Хохліна та ін.). Дослідниками доведено, що лише шляхом тривалого систематичного, наполегливого навчання та тренування у вихованців формуються навички самообслуговування.

Стосовно дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю окремі питання формування соціально-побутових навичок вивчались у зв'язку із соціальною і трудовою реабілітацією, вихованням навичок культурної поведінки, вивченням праці як корекційного засобу виховання, формуванням соціальної поведінки (О. Гаврилов, М. Кузьмицька, М. Попадич та ін.).

Проте у психолого-педагогічній теорії та практиці недостатньо досліджений процес формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, потребують сучасного обґрунтування спеціальні методики й програми, педагогічні прийоми, які вкрай необхідні для практичного вирішення цієї соціально важливої проблеми та які б сприяли ефективній корекційно-виховній роботі з такими дітьми. Все це обумовило вибір теми дослідження: «Формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з науково-тематичним планом кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Використання сучасних методик та технологій у роботі з дітьми з порушеннями розумового та мовленнєвого розвитку». Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол №3, від 5.04.2007 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №6, від 19.06.2007 р.).

Метою дослідження є наукове обґрунтування, розробка та експериментальна перевірка спеціальної методики формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю в умовах спеціальних дитячих будинків-інтернатів.

Завдання дослідження:

- 1) здійснити аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури для висвітлення особливостей формування соціально-побутових навичок у дітей з нормальним та порушеним психофізичним розвитком;
- 2) визначити та обґрунтувати компоненти, критерії, рівні соціально-побутових навичок вихованців;
- 3) з'ясувати стан сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю;
- 4) розробити та апробувати спеціальну методику та програму формування соціально-побутових навичок у дітей молодшого шкільного віку з помірною та важкою розумовою відсталістю.

Об'єкт дослідження – соціально-побутова діяльність дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю.

Предмет дослідження – зміст та методика формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю 6/7-10/11 років в умовах спеціальних дитячих будинків-інтернатів.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є теорія про сутність та закономірності розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку (Л. Виготський, Г. Дульнєв, І. Єременко, В. Лубовський, О. Лурія, М. Певзнер, В. Синьов та ін.), положення про особливості виховання особистісних якостей та поведінки дітей з порушеннями психофізичного розвитку (А. Белкін, А. Висоцька, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Синьов, Є. Синьова, О. Хохліна та ін.), принцип корекційної спрямованості навчально-виховного процесу (В. Бондар, І. Дмитрієва, Г. Дульнєв, І. Єременко, С. Конопляста, В. Лубовський, С. Миронова, В. Петрова, В. Синьов, Л. Фомічева, М. Шеремет та ін.), концепції навчання та виховання дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю (О. Гаврилов, І. Єременко, Т. Лісовська, О. Маллер, О. Стребелева, Л. Шипіцина, Д. Шульженко та ін.).

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, методичних матеріалів, навчальних програм для визначення теоретичних засад дослідження, вивчення досвіду роботи дитячих будинків-інтернатів для з'ясування стану проблеми у сучасній практиці;

емпіричні: спостереження, бесіда, анкетування, опитування, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) з метою вивчення стану сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, перевірки ефективності використання спеціальної методики формування соціально-побутових навичок у цієї категорії дітей;

статистичні: кількісна та якісна обробка отриманих у процесі експерименту результатів для визначення їх достовірності та надійності; методи математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

- *вперше:* визначені та досліджені рівні сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю; розроблено та апробовано програму і спеціальну методику формування соціально-побутових навичок у цієї категорії дітей; адаптовано систему піктограм як засіб невербальної комунікації у корекційно-виховній роботі з вихованцями спеціальних дитячих будинків-інтернатів; розроблено зміст науково-методичної роботи з вихователями спеціальних дитячих будинків-інтернатів щодо формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю;

- *уточнено:* етапи та форми корекційно-виховної роботи з формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю;

- *подальшого розвитку* набули методи та прийоми виховання дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю.

Практичне значення дослідження полягає у виявленні особливостей сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю та розробці на цій основі методичної системи роботи із формування відповідних навичок. Використання розробленої системи

пiктограм у процесi формування соцiально-побутових навичок сприятиме розвитку мовлення вихованцiв та подоланню труднощiв, що виникають у побутовiй дiяльностi дiтей, покращенню процесу iхньої соцiальної адаптацiї та iнтеграцiї в суспiльство. Отриманi результати можуть стати пiдґрунтям для вдосконалення навчальних, виховних та корекцiйних програм i розробки посiбникiв для вихователiв спецiальних дитячих будинкiв-iнтернатiв та центрiв соцiальної реабiлітацiї дiтей-iнвалiдiв. Результати дослiдження можуть бути використанi у процесi професiйної пiдготовки, перепiдготовки та пiдвищення квалiфiкацiї вiдповiдних педагогiчних кадрiв.

Результати дисертацiйної роботи впроваджено у навчально-виховний процес обласних комунальних дитячих будинкiв-iнтернатiв: смт. Мельниця-Подiльська Тернопiльської облaстi (довiдка №223 вiд 25.05.2015 р.), с. Петрикiв Тернопiльської облaстi (довiдка №186 вiд 22.05.2015 р.); центрiв соцiальної реабiлітацiї дiтей-иnвалiдiв: с. Нижнiв Ивано-Франкiвської облaстi (довiдка №22/01-12 вiд 9.06.2015 р.), м. Коломиї Ивано-Франкiвської облaстi (довiдка №40/01-05 вiд 9.06.2015 р.); спецiальних загальноосвiтнiх шкiл: м. Тернопiль (довiдка №158 вiд 28.05.2015 р.), м. Чернiвцi (довiдка №257 вiд 4.06.2015 р.), с. Солобкiвцi Хмельницької облaстi (довiдка №122 вiд 19.05.2015 р.).

Апробацiя результатiв дисертацiї. Основнi положення дисертацiйної роботи доповiдалися та були обговоренi на *Мiжнародних науково-практичних конференцiях*: «Актуальнi проблеми корекцiйної педагогiки та психологiї» (Кам'янець-Подiльський, 2007), «Тенденцiї розвитку корекцiйної освiти в Украiнi» (Київ, 2008), «Корекцiйна освiта: iсторiя, сучаснiсть та перспективи розвитку» (Кам'янець-Подiльський, 2008-2012 рр., 2015), «Спецiальна освiта: традицiї та iнновацiї» (Бiлорусiя, Мiнськ, 2010, 2012), «Формування особистостi дитини з особливими потребами в умовах мiнливого свiту» (Бiлорусiя, Мiнськ, 2011); на *Всеукраїнських науково-практичних конференцiях*: «Актуальнi проблеми спецiальної педагогiки i психологiї» (Херсон, 2007, 2010), «Соцiальна реабiлітацiя дiтей з порушеннями iнтелекту» (Феодосiя, 2008), «Iнклюзивна освiта на сучасному етапi становлення школи iнновацiйного типу» (Сiмферополь, 2011); на мiжрегiональнiй науково - практичнiй конференцiї «Сучаснi пiдходи пiдготовки дiтей з синдромом Дауна до iнклюзивного навчання та iнтеграцiї у суспiльство» (м. Рiвне, 2012); на *звiтних наукових конференцiях* викладачiв та аспiрантiв Кам'янець-Подiльського нацiонального унiверситету iменi Ивана Огiєнка (Кам'янець-Подiльський, 2007-2013 рр.), на засiданнях кафедри логопедiї та спецiальних методик Кам'янець-Подiльського нацiонального унiверситету iменi Ивана Огiєнка.

Публiкацiї. Результати та основний змiст дисертацiйного дослiдження вiдображено у 19 наукових працях, iз них 12 статей опублiковано у наукових фахових виданнях Украiни (одноосiбно), 2 статтi опублiковано у закордонних збiрниках, 1 – у закордонному фаховому перiодичному виданнi.

Структура дисертації: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (199 найменувань) та додатків. Робота містить 21 таблицю та 5 рисунків. Основний зміст дисертації викладено на 165 сторінках, повний обсяг – 238 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету, завдання, визначено об'єкт, предмет, розкриті теоретико-методологічні основи, методи, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію і впровадження результатів дослідження, кількість публікацій, подано структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **«Формування соціально-побутових навичок як психолого-педагогічна проблема»** – проаналізовано та узагальнено праці вчених, у яких висвітлено концептуальні положення з проблеми дослідження; досліджено проблему формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю у практиці корекційно-реабілітаційної допомоги.

У спеціальній педагогіці проблема засвоєння соціально-побутових навичок розглядається, насамперед, як один з етапів соціально-трудової адаптації дитини (В. Бондар, О. Гаврилов, І. Дмитрієва, Л. Дробот, Г. Дульнєв, С. Конопляста, О. Маллер, О. Мамічева, Г. Мерсіянова, С. Миронова, В. Синьов, С. Федоренко, О. Хохліна та ін.).

Аналіз науково-теоретичних джерел з проблеми дослідження дозволив уточнити поняття «соціально-побутові навички», під яким розуміється оволодіння навичками самообслуговування і правилами поведінки в побуті, а саме: гігієнічними навичками щодо дотримання чистоти тіла, навичками культури прийому їжі, навичками охайного і дбайливого користування особистими речами, культурної поведінки і ввічливих взаємин, підтримання чистоти й порядку тощо.

Стосовно розумово відсталих школярів проблема формування соціально-побутових навичок частково розглядалася у поєднанні з вивченням морального виховання, корекції соціальної поведінки (А. Висоцька, О. Вержиховська, Г. Дульнєв, В. Мачіхіна, В. Синьов та ін.), методики природознавства (В. Ісаєнко, Л. Стожок, С. Трикоз, К. Ягодовський та ін.), викладання «Соціально-побутового орієнтування» (Л. Дробот, С. Конопляста, Г. Мерсіянова, Н. Павлова, А. Раку, Г. Савіцька та ін.), особливостей формування навичок самообслуговування та здорового способу життя (І. Вдовиченко, О. Коган, О. Мамічева та ін.), розвитку просторового орієнтування (Т. Головіна, І. Омелянович, Н. Соколова та ін.).

З'ясовано, що в Україні такими вченими, як С. Конопляста та Г. Мерсіянова, було досліджено виховання готовності до господарсько-побутової праці розумово відсталих дітей, створено кабінети соціально-побутового орієнтування у спеціальних загальноосвітніх закладах. Вчені

дійшли висновку, що результативність у цьому процесі досягається дотриманням спеціальних психолого-педагогічних умов.

Самообслуговування передусім впливає на самооцінку дитини, є важливим кроком на шляху до її соціалізації. Недостатня сформованість соціально-побутових навичок розумово відсталого дитини може негативно вплинути на її соціальну адаптацію та подальшу трудову діяльність (В. Бондар, А. Висоцька, І. Єременко, Ю. Івашина, Н. Назарова та ін.). Стосовно дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю питання засвоєння навичок самообслуговування вивчались у зв'язку із формуванням соціальної поведінки, трудових операцій (О. Гаврилов, Ю. Кислякова, Т. Лісовська, М. Попадич, Л. Шипіцина та ін.).

Визначено (Ю. Кислякова, Т. Лісовська, Л. Шипіцина та ін.), що успішність формування побутової самостійності у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю визначається дотриманням таких умов: визначення актуального рівня потреб дитини; постійне педагогічне вивчення вихованця, вдосконалення змісту роботи з ним; словесний супровід дій, що виконуються; використання різноманітної наочності, активізація пізнавальної діяльності дітей у процесі сприйняття та засвоєння матеріалу; формування позитивного ставлення до побутової діяльності; позитивне підкріплення; співпраця педагогів і обслуговуючого персоналу; поступове послаблення контролю з метою підвищення самостійності та активності дитини тощо.

Аналіз програмних вимог до формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю засвідчив, що існуюча програма з соціально-побутового орієнтування для цієї категорії дітей є застарілою, потребує нового обґрунтування та врахування сучасних умов життя та вимог суспільства.

Вивчення науково-теоретичних джерел з проблеми дослідження показало, що система корекційно-виховної роботи включає в себе три етапи, які враховують вік вихованців та послідовність засвоєння ними соціально-побутових навичок (О. Гаврилов, О. Маллер, Г. Цикото та ін.). Проте у практиці роботи спеціальних дитячих будинків-інтернатів відсутня система цілеспрямованого керівництва процесом формування соціально-побутових навичок, внаслідок чого здійснюється недостатній корекційний вплив на їхній розвиток. Це підтверджує необхідність розробки науково обґрунтованої методики обстеження та формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю.

У другому розділі **«Експериментальне визначення стану сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю»** представлено методику констатувального етапу дослідження; з'ясовано стан сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю; проаналізовано результати констатувального експерименту.

Дослідженням були охоплені 168 вихованців молодшого шкільного віку (6/7–10/11 років) з помірною та важкою розумовою відсталістю спеціальних

дитячих будинків-інтернатів Тернопільської області та центрів соціальної реабілітації дітей-інвалідів Івано-Франківської області, 74 учня 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх шкіл Хмельницької, Тернопільської та Чернівецької областей. Вибір віку досліджуваної групи дітей обумовлений тим, що вихованці на початок навчання у спеціальному закладі не володіють самостійно і в повному обсязі необхідними соціально-побутовими навичками, що пояснюється недостатнім корекційним впливом в більш ранньому віці, відсутністю батьківського піклування. Всі ці фактори вимагають активного педагогічного втручання у процес формування соціально-побутових навичок у дітей під час навчання в спеціальному дитячому будинку-інтернаті.

У дослідженні брали участь діти з помірною та важкою розумовою відсталістю. Це обумовлено тим, що ці діти знаходяться в одному освітньому просторі; виховуються разом у спеціальних дитячих будинках-інтернатах та центрах соціальної реабілітації дітей-інвалідів. Традиційна класифікація передбачала об'єднання помірної та важкої розумової відсталості в одну навчальну групу – імбецильність; клінічна картина та психічний розвиток дітей з важкою розумовою відсталістю наближені до розвитку дітей з помірною розумовою відсталістю, проте у них спостерігаються більш значні порушення мовлення, моторики. Діти з важкою розумовою відсталістю склали 20,83% від загальної кількості досліджуваних дітей. Для них ми створювали спеціальні умови та застосовували особливі прийоми роботи, зокрема, спрощення завдань, адаптацію діагностичного матеріалу до можливостей дітей, більшу кількість повторень, створення на заняттях ігрових ситуацій, надання різних видів допомоги тощо.

З метою вивчення сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю нами було проведено констатувальний експеримент, який включав в себе: опитування (відповіді на питання ми отримували шляхом бесід з вихованцями щодо знань частин тіла, засобів гігієни, видів одягу та послідовності одягання, елементарних правил безпеки, поведінки в громадських місцях, грошових знаків тощо); бесіди з вихователями; аналіз занять; спостереження за дітьми під час режимних моментів і занять з соціально-побутового орієнтування (спостереження на цьому етапі дослідження проводилося під час навчальної і позакласної діяльності вихованців дитячого будинку); створення відповідних ситуацій у повсякденній діяльності; використання спеціальної методики, розробленої нами на основі методики Х. Гюнцбурга «Соціограма» та адаптованої до завдань дослідження. Методика дослідження відповідала можливостям цієї категорії дітей, включала 40 тверджень з 4 напрямків: навички прийому їжі, навички особистої гігієни, навички одягання, навички роботи в побуті.

Методика констатувального дослідження передбачала підбір завдань, спрямованих на визначення рівня знань про частини тіла, засоби гігієни, частини одягу, порядок одягання, спілкування в умовах закладу та в громадських місцях тощо (когнітивно-комунікативний компонент); відтворення навичок прийому їжі, особистої гігієни, одягання та побутових

навичок у повсякденній діяльності (практично-діяльнісний компонент). Аналіз результатів дослідження сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю молодшого шкільного віку засвідчив, що найкраще у вихованців сформовані навички особистої гігієни (вмивання, чищення зубів, користування туалетом тощо) – 54,49% дітей; навички одягання (вміння одягатися, роздягатися, складати одяг, застібати гудзики, зав'язувати шнурівки тощо) сформовані у 52,33% дітей; навички прийому їжі (користування ложкою, виделкою, вміння налити щось попити, адекватна поведінка за столом, намазування хліба тощо) сформовані у 32,8% вихованців. Найбільш низькі результати спостерігалися за такими навичками, як надання допомоги іншим, виконання доручень, роботи у домі тощо; ці навички сформовані у 22,8% дітей.

У процесі констатувального дослідження були розроблені критерії та показники рівнів сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю. Критеріями розвитку соціально-побутових навичок є: психоемоційний, операційний та контрольньо-оцінювальний. Показниками психоемоційного критерію є: отримання позитивних емоцій від самотійного виконання дій, адекватне сприймання допомоги; операційного критерію: наявність прагнення самотійно виконувати дії, відповідна етапність виконання дій; контрольньо-оцінювального критерію: необхідність контролю дорослого, самотійна перевірка правильності виконання дій.

Аналіз результатів констатувального експерименту за описаними вище критеріями та показниками дав підстави для визначення трьох рівнів сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю. *Достатній*: самотійно володіє навичками особистої гігієни (вмивання, чищення зубів, відвідування туалету, приймання душу тощо); уміє обслуговувати себе за столом, користуватися столовими приборами; не потребує допомоги при одяганні й роздяганні; виконує доручення та нескладну роботу без нагляду, бере на себе деякі зобов'язання. *Середній*: частково володіє навичками особистої гігієни, не завжди послідовно й чітко виконує самообслуговуючі дії; необхідна стороння допомога під час їжі, одягання та роздягання; при виконанні доручень і нескладної роботи іноді потребує контролю. *Низький*: відсутність самотійності у володінні навичками особистої гігієни; потребує постійної допомоги під час їжі, одягання та роздягання; не виконує доручень без нагляду, не допомагає у побуті; потребує постійного стимулювання з боку дорослого.

Нами було проведено порівняльне дослідження дітей з легкою розумовою відсталістю молодшого шкільного віку та дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю для визначення різниці у рівнях сформованості соціально-побутових навичок і розробки на основі результатів дослідження програми з соціально-побутового орієнтування для досліджуваної групи дітей (таблиця 1).

Порівняльна таблиця рівнів сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю і дітей з легкою розумовою відсталістю, %

Рівень соціально-побутових навичок	Діти з помірною та важкою розумовою відсталістю	Діти з легкою розумовою відсталістю
Достатній	26,2	58,12
Середній	40,47	35,13
Низький	33,33	6,75

Згідно таблиці 1, результати дослідження рівнів сформованості соціально-побутових навичок у дітей з легкою розумовою відсталістю виявилися такими: достатній рівень – 58,12%, середній рівень – 35,13%, низький рівень – 6,75%; у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю: достатній рівень – 26,2%, середній рівень – 40,47%, низький рівень – 33,33%. Варто зазначити, що у всіх дітей з важкою розумовою відсталістю спостерігається низький рівень сформованості соціально-побутових навичок (100%); у дітей з помірною розумовою відсталістю: достатній рівень – 33,08%, середній рівень – 51,13%, низький рівень – 15,79%.

Результати проведених бесід з 50 вихователями спеціальних дитячих будинків-інтернатів засвідчили, що їхні вихованці потребують різних видів допомоги, найчастіше самотійно виконують лише прості самообслуговуючі дії, у них наявні труднощі в етапності виконання дій та існує потреба в дотриманні спеціальних умов для більш ефективного формування соціально-побутових навичок.

Узагальнення результатів дослідження дозволило визначити такі особливості формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю: загалом діти на недостатньому рівні оволоділи соціально-побутовими навичками, передбаченими «Програмою навчання і виховання дітей з помірною і важкою розумовою відсталістю»; спостерігається значна їх залежність від дорослих; формування соціально-побутових навичок відбувається лише у процесі самообслуговуючої та трудової діяльності; на початкових етапах формування соціально-побутових навичок потрібне стимулювання дитини з боку дорослого. Однією з причин такого стану є відсутність вітчизняної програми із соціально-побутового орієнтування для дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, яка б відповідала сучасності, була б адаптована до актуального рівня розвитку дитини та орієнтована на корекцію змісту освіти. Це підтверджує необхідність розробки спеціальної методики формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю.

У третьому розділі «**Методика формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю**» представлено програму формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю; висвітлено спеціальну методику та результати формувального експерименту; описано зміст науково-методичної

роботи з вихователями як умови ефективного формування соціально-побутових навичок у цієї категорії дітей.

Формувальний експеримент тривав протягом навчального року; навчанням було охоплено 39 дітей 1-ї та 2-ї вікових груп, контрольну групу склали 39 дітей 1-ї та 2-ї вікових груп. Ці вікові групи були обрані в зв'язку з тим, що на 1-му і 2-му роках навчання формують навички самообслуговування, надалі їх закріплюють та вдосконалюють, і від того, наскільки ефективно буде здійснюватись корекційно-виховна робота у цьому напрямку, буде залежати успішність становлення у дітей соціально-побутових навичок і подальших трудових дій.

Нами була розроблена програма занять із «Соціально-побутового орієнтування» для дітей з помірною розумовою відсталістю, яка включає такі розділи: гігієна тіла, одягання та роздягання, прийом їжі, знання про себе, дитина й соціум, навички поведінки. Навчання соціально-побутовим навичкам відбувалось у таких формах: заняття, режимні моменти, прогулянки. Було проведено 192 заняття з предмету «Соціально-побутове орієнтування»; тривалість індивідуальних занять становила 10 хв., фронтальних – 35-40 хв.

Узагальнюючи наявні методичні рекомендації щодо формування навичок самообслуговування у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (Б. Бейкер, А. Брейтман, М. Біліно, Ю. Кислякова, О. Моржина, М. Пітерсі, Р. Полонська та ін.) та результати констатувального дослідження, ми розробили спеціальну методику формування соціально-побутових навичок, яка включала такі напрямки: прийом їжі, особиста гігієна, одягання, робота у побуті. Робота з формування певної соціально-побутової навички включала в себе: визначення наявного рівня розвитку цієї навички; визначення найближчих етапів з формування навички, необхідної допомоги; формування навички шляхом тренувальних вправ в середині кожного етапу; самостійне виконання певної дії; закріплення навички в повсякденній діяльності.

У формувальному експерименті приділялася увага дослідженню ефективності використання системи піктограм як засобу невербальної комунікації при формуванні соціально-побутових навичок у дітей з важкою розумовою відсталістю, у яких мовлення значно недорозвинене або повністю відсутнє. Ми умовно виділили два етапи. *Перший*: розробка системи піктограм (розроблено 144 піктограми з таких розділів: взаєморозуміння, стан здоров'я, частини тіла, особиста гігієна, їжа, посуд, овочі, фрукти, одяг, меблі, заняття та відпочинок, почуття, дії, якості, предмети в побуті, транспорт). *Другий*: формування соціально-побутових навичок шляхом використання системи піктограм, який ми умовно поділили на три періоди (діагностика актуальних навичок та потреб дитини, встановлення емоційного контакту; введення піктограм; закріплення піктограм).

Результати формувального експерименту подані у таблиці 2.

Таблиця 2

Рівні сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю до і після дослідного навчання, у %

Рівень сформованості	Експериментальна група		Контрольна група	
	до	після	до	після
Достатній	0	30,77	0	10,25
Середній	38,46	53,85	41,02	48,71
Низький	61,54	15,38	58,98	41,04

Як бачимо з показників таблиці 2, якщо на **достатньому рівні** соціально-побутовими навичками до початку експерименту не оволодів ніхто з вихованців, то після дослідного навчання у 30,77% дітей експериментальної групи та 10,25% дітей контрольної групи спостерігається достатній рівень сформованості соціально-побутових навичок. Тобто в експериментальній групі втричі більше дітей знаходяться на цьому рівні. Ці діти виконують самостійно операції з напрямків: навички прийому їжі, навички особистої гігієни, навички одягання, побутові навички. У вихованців спостерігається зацікавленість до власної діяльності та дій інших дітей, вони можуть пояснити свою діяльність.

У 53,85% дітей експериментальної групи та 48,71% дітей контрольної групи соціально-побутові навички сформовано на **середньому рівні**. Діти цієї групи виконують дії непослідовно, потребують нагадування, підказки чи допомоги зі сторони дорослого при виконанні певних операцій; вони можуть самостійно виконувати деякі операції (знімати і одягати окремі елементи одягу, використовувати предмети гігієни, столові прибори тощо), але при цьому відмічається неохайність у виконанні дій.

15,38% дітей експериментальної групи та 41,04% дітей контрольної групи знаходяться на **низькому рівні** сформованості соціально-побутових навичок. Діти цієї групи потребують постійної допомоги дорослого, відтворення дій здійснюється «рука в руку» з дорослим і супроводжується покроковою інструкцією чи коментарем. Проте, діти експериментальної групи все-таки намагаються співпрацювати з дорослим при виконанні тої чи іншої навички, тобто виконують дії, які полегшують догляд за ними. Діти контрольної групи не співпрацюють з дорослим, не розуміють мети завдання, можуть поводити себе неадекватно. На цьому рівні знаходяться діти з важкою розумовою відсталістю та діти з помірною розумовою відсталістю, ускладненою різними порушеннями, які прийшли з неблагополучних сімей.

Позитивні зміни в експериментальній групі були статистично достовірними ($p < 0,05$), що підтверджує ефективність формувального дослідження (t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок). Порівнянню підлягали різниці між рівнями сформованості соціально-побутових навичок експериментальної та контрольної груп до та після дослідного навчання.

Отже, порівняння рівнів сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю експериментальної та

контрольної групи до і після дослідного навчання показало ефективність запровадження спеціальної методики формування соціально-побутових навичок.

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне дослідження проблеми формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю дало змогу дійти таких висновків.

1. Аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження засвідчив, що, незважаючи на важливість розвитку самообслуговуючої діяльності у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, питання формування соціально-побутових навичок у цієї категорії дітей є недостатньо дослідженим. У той же час соціально-побутова діяльність вихованців є першим етапом формування трудових дій і сприяє їх соціальній адаптації. Основою її є сукупність життєво значимих знань, практичних вмінь, навичок, що визначають поведінку суб'єкта у повсякденній діяльності. Визначено, що соціально-побутові навички формуються лише шляхом тривалого та систематичного навчання й тренування.

2. Вивчення стану проблеми у практиці роботи спеціальних дитячих будинків-інтернатів показало відсутність систематичного цілеспрямованого керівництва процесом формування соціально-побутових навичок, внаслідок чого здійснюється недостатній корекційний вплив на розвиток дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю. З'ясовано, що результативність навчання та виховання цієї категорії дітей залежить від дотримання таких умов: необхідність планування роботи у відповідності з індивідуальними особливостями та потребами дитини в різні періоди життя; систематичність та послідовність формування знань, вмінь, навичок, що передбачають досягнення дитиною конкретного результату; покрокове формування та словесний супровід дій; сприяння емоційно позитивному та свідомому відношенню вихованців до побутових дій, які дозволяють зменшити їх залежність від оточуючих людей; застосування різних видів педагогічної допомоги; наступність у роботі педагогічного, медичного та обслуговуючого персоналу; постійність вимог з боку дорослих; використання реальних предметів як засобів наочності; наявність в дитячому будинку кімнат, які відповідають призначенню певної зони (кухонна, житлова, санітарно-гігієнічна тощо).

3. Визначено та охарактеризовано компоненти соціально-побутової діяльності дітей з помірною та важкою розумовою діяльністю: когнітивно-комунікативний (розуміння мети діяльності, актуалізація необхідного досвіду, відтворення відповідних знань, бажання засвоювати соціально-побутові навички, вміння прокоментувати свої дії під час виконання, розповідь про виконану дію, ввічливе спілкування у повсякденній діяльності) та практично-діяльнісний (правильна послідовність виконання дій, бажання себе обслуговувати, надання допомоги іншим, контроль за результатом діяльності).

4. Результати констатувального експерименту з дослідження рівнів сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю виявилися такими: достатній рівень – 26,2%, середній рівень – 40,47%, низький рівень – 33,33%. Узагальнення результатів дослідження дозволило визначити особливості формування соціально-побутових навичок у цієї категорії дітей: загалом вихованці на недостатньому рівні володіють соціально-побутовими навичками (у більшості дітей діагностується середній та низький рівень); спостерігається відсутність самостійності та послідовності у виконанні соціально-побутових дій; значна залежність від дорослих; досить тривалий період при формуванні соціально-побутових навичок залишається необхідним стимулювання дитини з боку дорослого. Проведений констатувальний експеримент виявив і недостатню методичну підготовку та готовність вихователів до формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю.

5. Теоретичний та практичний аналіз проблеми дослідження, результати констатувального експерименту дозволили розробити та апробувати у процесі формування експерименту: навчальну програму із «Соціально-побутового орієнтування» для підготовчого та 1-4 класів дітей з помірною розумовою відсталістю; спеціальну методику, яка передбачала формування навичок прийому їжі, особистої гігієни, одягання, роботи у побуті, і полягала у визначенні наявного рівня розвитку певної навички, найближчих етапів з її формування, необхідної допомоги, формування навички шляхом тренувальних вправ в середині кожного етапу, самостійному виконанні певної дії та закріпленні навички у повсякденній діяльності. У формувальному експерименті також визначалася ефективність використання системи піктограм як засобу невербальної комунікації при формуванні соціально-побутових навичок у дітей з важкою розумовою відсталістю, у яких мовлення значно недорозвинене або повністю відсутнє. У процесі дослідження доведено, що використання піктограм у роботі з цією категорією дітей сприяє більш ефективному формуванню соціально-побутових навичок, швидшому засвоєнню правил поведінки і перетворенню їх у стійкі поведінкові звички.

Впровадження розробленої спеціальної методики дозволило значно підвищити рівні сформованості соціально-побутових навичок дітей експериментальної групи. Це проявилось у збільшенні в три рази кількості дітей з достатнім рівнем сформованості соціально-побутових навичок. У більшості дітей експериментальної групи підвищився рівень самостійності у виконанні соціально-побутових навичок, відбулись певні зрушення в оволодінні етапністю виконання самообслуговуючих дій, спостерігається зацікавленість до власної діяльності. Також відмічається позитивна динаміка просування індивідуальних показників кожної дитини в сфері самообслуговування.

Визначено, що проведення науково-методичної роботи з метою підготовки вихователів дитячих будинків-інтернатів до практичного розв'язання проблеми формування соціально-побутових навичок у дітей з

помірною та важкою розумовою відсталістю, озброєння їх новими методами та прийомами корекційно-виховної роботи сприяє більш ефективному формуванню цих навичок у вихованців.

Отже, в результаті проведеного дослідження було розв'язано поставлені завдання і доведено ефективність запропонованої спеціальної методики формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю.

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у розробці індивідуально орієнтованих методик навчання та виховання дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, зокрема в умовах сім'ї.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Галецька Ю. В. Особливості розвитку ігрової діяльності дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету / відп. ред. В. І. Співак. Упорядник О. В. Гаврилов. – Кам'янець-Подільський : ПП. Мошинський В. С., 2006. – Вип. VI. – С. 104-106.

2. Галецька Ю. В. Організація корекційно-виховної роботи в спеціальних дитячих будинках для дітей-інвалідів / Ю. В. Галецька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : ПП. Мошинський В. С., 2007. – Вип. 7. – С. 20-23.

3. Галецька Ю. В. Особливості розвитку психічних процесів у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : ПП. Мошинський В. С., 2008. – Вип. VIII. – С. 322-328.

4. Галецька Ю. В. Організація навчально-виховної роботи на початкових етапах навчання дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції «Тенденції розвитку корекційної освіти в Україні». – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – № 11. – С. 39-42.

5. Галецька Ю. В. Особливості психологічної роботи з батьками дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – Вип. X. – С. 256-259.

6. Галецька Ю. В. Особливості формування навичок соціально-побутового орієнтування у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського

національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. XII. – С.156-159.

7. Галецька Ю. В. Дослідження сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. XV. – С.226-230.

8. Галецька Ю. В. Особливості формування навичок прийому їжі у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : ПП. «Медобори-2006», 2011. – Вип. XVII. – С.49-55.

9. Галецька Ю. В. Система піктограм як засіб формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. – Вип. XVIII. – Ч.2. – С.47-54.

10. Галецька Ю. В. Особливості використання піктограм в практиці спеціальних дошкільних закладів / Ю. В. Галецька // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. наук. пр. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – № 23. – С. 33-35.

11. Галецька Ю. В. Напрямки роботи з розвитку мовлення дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. – Вип. XXII. В 2 ч. – Ч. 1. – С. 156-163.

12. Галецька Ю. В. Методика формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. пр. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : ПП. «Медобори-2006», 2015. – Вип. V. В 2-х т. – Т. 1. – С. 47-56.

Статті у закордонних фахових періодичних виданнях:

13. Галецька Ю. В. Особенности использования системы пиктограмм в процессе формирования социально-бытовых навыков у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью / Ю. В. Галецька // Szkoła specjalna (czasopismo poświęcone pedagogice specjalnej). – 2013. – № 3. – С. 184-198.

Статті у закордонних виданнях:

14. Галецкая Ю. В. Сформированность социально-бытовых навыков у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью / Ю. В. Галецкая // Специальное образование : мат-лы II междуна. науч.-практ. конф. / редкол. С. Е. Гайдукевич (отв.ред.) [и др.] – Минск : БГПУ, 2010. – С. 58-60.

15. Галецька Ю. В. Kierunku wspólnej pracy szkoły specjalnej z rodzinami uczniów / Ю. В. Галецька // Pomoc rodzinie dysfunkcyjnej : praca zbiorowa / pod redakcją Barbary Kaldon. – Stalowa Wola : Sandomierz, 2006. – S. 109-116.

Публікації в інших виданнях:

16. Галецька Ю. В. Особливості психічного розвитку дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Актуальні проблеми спеціальної психології та педагогіки : зб. наук. пр. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2007. – С. 48-51.

17. Галецька Ю. В. Особливості навчально-виховної роботи з дітьми з помірною та тяжкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Социальная реабилитация детей с нарушением интеллекта : мат-лы всеукраинской науч.-практ. конф. – Симферополь, Феодосия, 2008. – С. 9-13.

18. Галецька Ю. В. Використання системи піктограм в процесі формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Актуальні питання корекційної освіти : зб. наук. пр. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : ПП. «Медобори-2006», 2010. – Вип. I. – С. 98-105.

19. Галецька Ю. В. Практика формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька // Инклюзивное образование на современном этапе становления школы инновационного типа : мат-лы всеукр. научн.-практ. конф. (с участием зарубежных ученых) / под общ.ред. А. Н. Ляшенко. – Симферополь : РВУЗ «КИПУ», 2011. – С. 67-70.

АНОТАЦІЇ

Галецька Ю.В. Формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячено актуальній проблемі формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю.

Проаналізовано стан проблеми у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі, визначено критерії оцінки та рівні сформованості соціально-побутових навичок у дітей з легкою, помірною та важкою розумовою відсталістю. Розроблена програма з соціально-побутового орієнтування та корекційно-спрямована методика формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю.

Ключові слова: діти з помірною та важкою розумовою відсталістю, соціально-побутові навички, корекційно-виховна робота, програма з соціально-побутового орієнтування, корекційно спрямована методика.

Галецкая Ю.В. Формирование социально-бытовых навыков у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2015.

Диссертационное исследование посвящено проблеме формирования социально-бытовых навыков у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью.

В работе проанализировано состояние разработки проблемы в общей и специальной психолого-педагогической литературе, определена ее актуальность в коррекционной педагогике, уточнено определение социально-бытовых навыков.

Изучена проблема формирования социально-бытовых навыков у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью. Определено, что в практике работы специальных детских домов-интернатов отсутствует систематическое целенаправленное руководство процессом формирования данных навыков. Установлено, что результативность обучения и воспитания этой категории детей зависит от соблюдения специальных педагогических условий.

Определены компоненты социально-бытовой деятельности детей с умеренной и тяжелой умственной деятельностью: когнитивно-коммуникативный (понимание цели деятельности, актуализация необходимого опыта, воспроизведение соответствующих знаний, желание усваивать социально-бытовые навыки, умение прокомментировать свои действия во время выполнения, рассказ о проделанном действии, вежливое общение в повседневной деятельности) и практически-деятельностный (правильная последовательность выполнения действий, желание себя обслуживать, оказание помощи другим, контроль за результатом деятельности).

Для исследования социально-бытовых навыков была использована специальная методика, разработанная на основе методики Х. Гюнцбурга «Социограмма», которая была адаптирована к задачам исследования. Используемая методика исследования соответствовала возможностям этой категории детей, включала 40 утверждений по 4 направлениям: навыки приема пищи, навыки личной гигиены, навыки одевания, навыки работы в быту.

Выявлено, что воспитанники на недостаточном уровне овладели социально-бытовыми навыками, наблюдается отсутствие самостоятельности и последовательности в выполнении этих навыков, значительная зависимость от взрослых.

Разработана программа по социально-бытовому ориентированию и специальная методика формирования социально-бытовых навыков. Определена эффективность использования системы пиктограмм при формировании социально-бытовых навыков у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью. Доказано, что использование пиктограмм в работе с данной категорией детей способствует более быстрому усвоению правил поведения и превращению навыков в устойчивые привычки.

Описано этапы работы по формированию определенного социально-бытового навыка (определение существующего уровня развития навыка; определение ближайших этапов по формированию навыка, необходимой помощи; формирование навыка путем тренировочных упражнений в середине каждого этапа; самостоятельное выполнение определенного действия; закрепление навыка в повседневной деятельности) по 4 направлениям (прием пищи, личная гигиена, одевание, работа в быту).

Определено, что проведение научно-методической работы с воспитателями детских домов-интернатов с целью подготовки к практическому решению проблемы формирования социально-бытовых навыков у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью, вооружение их новыми приемами коррекционно-воспитательной работы способствует более эффективному формированию этих навыков у воспитанников.

Полученные результаты свидетельствуют о целесообразности и результативности разработанной коррекционно-направленной методики формирования социально-бытовых навыков у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью.

Ключевые слова: дети с умеренной и тяжелой умственной отсталостью, социально-бытовые навыки, коррекционно-воспитательная работа, программа по социально-бытовому ориентированию, коррекционно-направленная методика.

Galetska Y. V. The formation of social-home skills in children with the moderate and hard mental backwardness. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in pedagogy specialty 13.00.03 – correctional pedagogy. – Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2015.

The thesis is devoted to the topical theme of forming social-home skills in children with the moderate and hard mental backwardness.

The problem is analyzed in common and special psycho-pedagogical literature, determined the evaluation criteria and levels of social-home skills in children with mild, moderate and hard mental backwardness. The program of social-home orientation and correction directed methodology are developed for forming social-home skills in children with moderate and hard mental backwardness.

Key words: children with moderate and hard mental backwardness, social-home skills, correction-educational work, program of social-home orientation, correction directed methodology.